

ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ДОЛІ

Вітчизняна історія - це безконечний процес таврувань. Скажімо, в Радянському Союзі героїзували партизанський рух, а націоналізм засудили як бандитизм і зраду Вітчизні. За часів незалежної України пішов зворотний процес возвеличування українських повстанців і очорнений народних месників - червоних партизан А в контексті історії - це всього лише національно-визвольна боротьба у певний період існування та розвитку держави .

Втім, у цій розповіді не збираюся розставляти акценти: кожен свідомий громадянин їх уже розставив для себе. Скажу словами отця Андрія, священника із Половель « Я не маю морального права судити когось. У кожного народу є чим гордитися і є що забути. І повстанці, і червоні партизани - це наша історія, яку треба вивчати з позицій обох сторін. Бо все менш і менш залишається її носіїв, і все менше людей, які зацікавлені у безпристрасному дослідженні...»

Отже, цей нарис - не спроба когось осудити чи героїзувати. Це - лише намагання об'єктивно розповісти історію однієї жіночої долі у боротьбі ОУН-УПА. А оцінюють і судять мою розповідь нехай самі читачі та нащадки. Так само, як і всю нашу з вами спільну історію українського народу, з усіма її червоними і чорними плямами трагічними і героїчними сторінками.

...Народилася Олександра Андріївна Кашуба (в дівочтві Швирид) 5 травня 1925 року у селі Зелениця Володимирецького району, в сім'ї небагатих купців. У родині з 5 дітей вона була другою після брата Сергія. І хоч школу закінчити так і не змогла (треба було доглядати за меншими братиками і сестричками), все ж була досить освіченою: старший брат подавав великі надії у польській школі і потроху вчив сестру. Тож не дивно, що дівчина потрапила на око Організації українських націоналістів, яка саме перед війною потужно розвивалася і розросталася. У її лавах вже був і брат Сергій (мав псевдо «Острий», а потім «Смілий»),

Чи знали ви, за що боролися? - запитую.- Аякже! Мені багато розповідав брат, який частаходив додому з друзями. Та й дядько наш, Борис Пінчук із Половель (учитель у польській школі), ОУН був районним провідником на псевдо «Вер-нигора». У нас багато було хлопців і дівчат із села у повстанцях: і брат Сергій Швирид, і Василь Бортник (потім здався НКВС)...

Коли почалася війна з німцем, я була в повстанців медсестрою і зв'язковою на цивільній лінії: носила «грипси» у Печонки (Крас-носілля) і Луписуки (Берес-тівку).

Як потрапила до УПА? Одного дня у 1943 році приїхали хлопці з лісу і сказали, щоб збиралася з речами. Куди і наскільки - тоді не прийнято було питати. Я і ще одна дівчина

Ганна з нашого села (про неї пізніше розкажу; вона мене й зрадила) поїхала з повстанцями у невідомість. Все робилося при суворій конспірації. Тільки матері сказала, що мене забирають в повстанці, а для всіх інших я доглядала дітей у тітки в Берестівці. Мати плакали і не пускали, але мушили змиритися.

Привезли нас у Кідри, на двомісячний вишкіл польових медсестер. Всього тут навчалось 17 дівчат; заправляли усім три наставники - військові лікарі літнього віку. Хто вони були і звідки - нічого не знаю: запитувати про це було строго заборонено.

Школа була в селі на окраїні біля лісу, у добротній хаті. Довкола у лісі розміщувалися криївки охорони, у підземеллі працював млин і хлібопекар-"ня. Повстанці розміщувалися по всьому селу; німці з невеликого гарнізону у Володимирці нас боялися турбувати.

- А скільки ж було повстанців у Кідрах і навколишніх лісах?

- Багато, мабуть, до пів-тисячі бійців. Кожна сотня і кожен рій займалися лише своїми обов'язками; в УПА все будувалося на суворій конспірації і кожен виконував лише свій обов'язок. Ходили повстанці у різноманітній одежі: хто в німецькій, хто в англійській, а дехто й у звичайній селянській.

Пам'ятаю, якраз на Покрову (14 жовтня) святкували день Повстанської армії. Біля села на галявині коло лісу збудували височенну вежу з сухого дерева. В урочистій обстановці довкола вишикувалися чоти повстанців з найрізноманітнішою зброєю: гвинтівками, скорострілами, ручними і станковими кулеметами. Керували тим парадом командири «Ярема» і «Кора». Неподалік стояли кілька гармат на кінній тязі і навіть два легких танки, з яких визирали танкісти і вітально махали шоломофонами. А коли запалили ватру і заспівали хором гімн України, здавалося, вогонь було видно аж в небі, а нас чути у Володимирці. У цей повстанський край німці тоді боялися навіть носа поткнути.

Після навчання я повернулася в село і займалася здебільшого зв'язком на своїй лінії: носила грипси (їх ховала у коси, щоб не знайшли), передавала усні дані.

У 44-му році, після визволення області радянськими військами, сотні повстанців відступали лісами на захід, на еміграцію в Америку. Тоді кілька сотень вояків відпочивали в Зеле-ниці.

- Зким більше воювали повстанці: з партизанамичи з німцями?

- Не пам'ятаю, щоб з партизанами билися. Може, десь і були з ними бої, але в нашому краї

партизани і підпільники активно не проявляли себе. Принаймні, я в боях участі не брала, то й казати не буду. А з німцями воювали, про це я чимало можу розказати. Та й танки (ті, що в Кідрах бачила були тро фейними, німецькими.

А довелося на практиці використати медсе-стринські знання?

Довелося, аж у 48-му році, коли довелося лікувати пораненого в обидві ноги повстанця Кліма на псевдо «Бурда» (родом із Довговолі). В бою з енкаве-дистами у Довговолі його поранили. До мене прийшов командир «Чумак» (Тиміш із Печонок, який 6 років уже був в ОУН-УПА) і наказав перевезти «Бурду» в Зеленицю, в хату до прихильника Трохима.

На той час у Половлях був організований загін самооборони, Гак звані «стрєбки», тож треба було особливо пильнувати. Я наказала братам (батьки померли ще в 44-му від тифу) запрягти волів і їхати, наче в ліс по дрова; у Берестівці, де переховували пораненого, покласти його на віз, прикрити сухим гілляччям і везти в Зеленицю.

Усе обійшлося без пригод, хоча Трохим був дуже настрашений близькістю «стрєбків» і вельми неохоче сховав повстанця у хліві в соломі. Там я його перев'язувала. А через тиждень Трохим привіз пораненого до нас додому: боявся, що хтось викаже. Довелося мені ховати його на печі.

Три тижні я лікувала під-ранка. Наступив березень. Ноги почали заживати. Він навіть почав помалу робити перші кроки. Та й перев'язки сидячому робити значно легше. Аж тут одного дня прибігає брат і каже, що в селі більшовики; уже обшуковують сусідів. Ховати

пораненого було пізно. Я хотіла забрати гвинтівку і видати Кліма за свого родича з Кіровограду; однак він не погодився, приготувавшись відстрілюватися. Зайшли «стрєбки» і єн-каведисти. Запитали, чого в хаті так темно і не палимо лучини. Я, пам'ятаючи настанови брата Сергія в найскрутніших ситуаціях зберігати спокій, чемно так одмовляю, що світити нічим: у лісі ще сніг, і я боюся малих братів посилати по лучину. Тоді один із місцевих «стрєбків» каже, що треба заплатити податок -100 рублів. Я одказую, що є лише 50; хіба він своїх позичить. Той згодився, а я хутенько спровадила з ним брата у позики. З меншими ж тим часом перенесли пораненого у хлів, укутали кожухами та прикрили сухим очеретом.

Уночі я подалася до повстанців. У Печонках зайшла до зв'язкової на своїй лінії Марти і сказала, що нагально треба до командира «Чумака». Та, нічого не запитуючи, веде мене городами до якоїсь хати, де була криївка. Постукали. Мене пустили, а Марта лишилася надворі. Криївка була заглиблена у землю, наче підпілля, ділилася на дві кімнати; з однієї визирали вояки зі зброєю напоготові, а в ближчій мене че-, кав «Чумак». Домовились, що через добу Трохим привезе пораненого Кліма у Печонки. Так і було.

Невже в селі ніхто не знав, що ваш брат Сергій -у повстанцях?

Чому ж, догадувались. І перевіряли не раз мене, і били, щоб призналася, де брат. Якось Сергій прийшов додому, повечеряв, запалив лучину і сів щось писати до столу. Гвинтівку і пістоля поклав на лаві. Я думаю: вийду та гляну, чи нема кого з чужих коло подвір'я. Бачу - хату окружили «стрєбки». Я мерщій назад, гвинтівку - в піч, пістоля - у баняк з лушпинням, а папери - на полать, під дитину. У двері вже гримають: «Відчиняй!»

Брата забрали у Володимирець, 6 місяців тримали в КПЗ. Потім арештували і мене, але через 9 днів пустили. Виявляється, у Сарнах він на ходу стрибнув із поїзда і втік. Потім нас обох ледь не вбили, коли він прийшов додому і переказав, що хоче побачитися на ставищах. Ми зустрілися, він розповідає про те, як утік, а я наче траву жну. Аж тут із панського палацу, що стояв на узвишші неподалік, як застрочить кулемет - верболози сипалися, мов косою потяті. Попадали в траву; брат переплив старицю Стиру і втік, а мене червоноармійці, що надбігли, після допиту відпустили.

І яка подальша доля вашого брата? Зараз розкажу. 21 жовтня 1946 року 60 повстанців (і Сергій Швирид у їх числі) на чолі з командиром «Дубом» (Андрій із Хиноч) копали криївку в лісі кол Хиноч. На світанку з неділіна понеділок на них напали більшовики; почався бій. Повстанці стали відступати болотом, аж тут ранило Юхима з Хиноч, молодого новобранця (ще й псевдо не мав). Брат, який з куле метником відходив у числі останніх, узявся нести по раненого. Але той скоро помер у нього на руках. Щоб не покидати вбитого вояка, повстанці відстрілю валися, прикриваючи від хід своїх. А коли скінчилися патрони, мій брат наказав кулеметнику відступати, а сам лишився коло вбитого побратима. При собі мав німецьку десятизарядку і кілька набоїв.

Червоноармійці не особливо лізли на рожен: чекали, поки у повстанця закінчатся патрони. Відступаючий кулеметник бачив, як мій брат останнього патрона використав для себе...

Тіла убитих Юхима і Сергія червоні забрали у Володимирець. Там, коло приміщення КДБ, їх припнули до паркана - для впізнання. Багато людей бачили їх там, але жоден не видав імена і родини воїнів-націоналістів. Повстанці після того бою дали знати рідним Юхима. В середу його сестри прийшли у Зеленицю і викликали мене в ліс. Там побратими Сергія Швири-да «Смілого» і повідомили страшну звістку. Небо почорніло і впало на мене. Від горя я втратила свідомість, а коли прийшла до тями, - поруч уже нікого не було...

Щодня ходила я у Володимирець-сподіваючись

хоч побачити або забрати тіло брата. Ніде його не було.

У неділю ранесенько я знов пішла на польське кладовище (біля нинішнього автовокзалу), де тоді хоронили вбитих повстанців. Аж бачу свіжоко-пану землю, притрушену соломою.

Давай рити той пісок руками (його десь на висоту долоні насипали). Це була могила двох повстанців, яких я знала: Макара «Бистрого» та Не-чипора «Зеленого», сусідів із села Жовкині. Тіла були лише в сорочках і штанях, складені одне на одне. Коли підняла «Зеленого» і посадила (щоб побачити, хто ж унизу), з-під лівої лопатки загиблого потекла ще тепла кров. Їх убили з суботи на неділю із засідки. Закрила їм очі соломною і прикопала назад. Плакати вже не могла - в очах стояв червоний туман.

Вийшла на шлях - і пішла в місто до церкви. Аж глянь - всі руки в крові. Набрела на калюжу і давай відмиватися. Як мене тоді ніхто не побачив - досі не знаю.

А потім рідні Юхима переказали, де могила повстанців. Виявляється, перевізник трупів з НКВС був родичем Юхимової матері. Він і показав біля Канонич у лісі під старим дубом могилку, прикриту гіллям. Командир «Дуб» із повстанцями перепоховав тіла загиблих у Хиночах (зараз там рухівці поставили пам'ятник). Отам, на могилі, якось підійшов до мене той кулеметник, з яким відступав Сергій, і все розповів про загибель брата. А мене ще потім довго били: признавайся, де брат? Я ж мовчала. А потім і мене арештували...

- За віщо

- За пособництво повстанцям. На допиті поранений повстанець «Смета на» із Воронок вказав на мою причетність до УПА. 6 листопада 1950 року мене арештували. Я не признавалася, але покази під твердили односельці (імен та прізвищ не називаємо з етичних міркувань - ред.).

А 20 грудня воєн трибунал у Рівному присудив мені 25 років заслання і 5 років позбавлення громадянських прав.

Термін відбувала у 6-му відділенні Спецлагу в Іркутській області, неподалік озера Байкал. На лісоповалі, де одне дерево несли 30 жінок, нас було 8 тисяч в'язнів (дехто і з малолітніми дітьми) - латиші, литовці, поляки, німці, росіяни, українці; навіть американка і японка. Усі жінки трималися дружно, підтримували одна одну. Після смерті Сталіна багатьом (у тому числі й мені) терміни переглянули і зменшили. Відсиділа 4 роки і 9 місяців і потрапила під амністію у 1955 році.

Тримаєте зло на тих, хто вас зрадив?

Спочатку було почуття ненависті, але потім змирилася. Час був таким, тож Бог їм суддя. Та й вірила у свою долю: три рази у концтаборі в мене стріляли конвоїри, а я лишилася жива. І люди всюди стрічалися хороші. Скажімо, перший раз від розстрілу у Спецлагу мене врятував начальник конвою, родом з Гоцанського району: я лише перетнула «запрет-ку», щоб пошукати води у виворотні. Та й потім у житті траплялися добрі люди. Тож я вірила, що не дарма живу і страждаю, що наша боротьба комусь була потрібна.

...І тепер баба Санька має світлу пам'ять, з охотою і детально розповідає про ті далекі часи, співає баїато повстанських пісень. З молодечею радістю вона захоплювалася букетом осінніх квітів подарованих їй Олександром Бобриком з нагоди дня Української повстанської армії на свиту Покрову, - і дякувала, що її пам'ятають, провідують. І хоч давно те було, однак за розповідями Олександри Андріївни Кашуби постають живі люди, постає нелегка доля жінки, волею Історії змушеної стати на боротьбу нарівні з чоловіками.

Нехай у кожного своя правда, - ми не намагаємося її заперечувати чи нав'язувати свою. Ми просто намагаємося її осмислити - щоб нащадкам не було соромно за батьків, які не захотіли засвоїти уроки історії свого народу. Бо вона, мовляв, «не наша», писана і переписана різними кольорами. А вона - вся наша, гірка й героїчна, перекручена й правдива. Не треба її стидатися. Бо без минулого нема й майбутнього.

Сергій Скібчик . фото автора